

Ines Unetič, Ljubljana
**BAROČNA VRTNA ZASNOVA
 DVORCA DORNAVA
 KOT OGLEDALO NJENIH
 USTVARJALCEV**

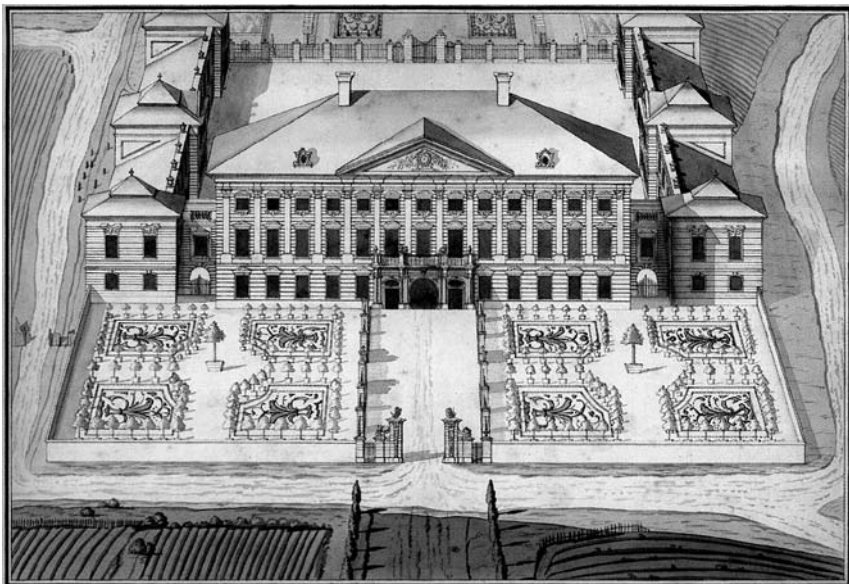
Dvorec s spremljajočim zemljiščem v Dornavi je leta 1737 prišel v last grofov Attems.¹ Jožef Tadej grof Attems (1727–1772) je posest podedoval leta 1750 in kmalu zatem (1753–1755) začel s prezidavo dvorca.² Vzporedno s prezidavo je nastajal tudi vrt, ki ga je najverjetneje oblikoval kar arhitekt prezidave. Na baročno zasnovo vrta sta tako vplivala arhitekt in naročnik, ne smemo pa zanemariti tudi vpliva bližnje okolice (tako družbe kot sodobnih vrtnih zasnov v širšem srednjeevropskem prostoru).

Iz dosedanjih raziskav in študij je mogoče sestaviti dokaj natančno shemo baročne vrtno zasnove v drugi polovici 18. stoletja.³ Dornavski vrt je imel značilno baročno osno zasnovo. Os se je začela s kipom Marije Brezmadežne pred vstopnim drevoredom in se zaključila s kipom Janeza Nepomuka za oblikovanim gozdičem. Zaslediti je mo-

¹ Več o lastnikih glej: Igor WEIGL, Risba poznobaročnega dvorca in vrta v Dornavi, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n.s. XXXIX, 2003, p. 285, 286; Igor WEIGL, O francoskih grafikah, loparjih in grofičinem strelvodu. Oprema in funkcije dvorca Dornava v 18. stoletju, *Dornava: Vrišerjev zbornik. Tematska publikacija Zbornika za umetnostno zgodovino* (ed. Marjeta Ciglencečki), Ljubljana 2003, pp. 196–197, 199–216; Ulrike FRANK, Ferdo ŠERBELJ, Kratka zgodovina grofov Attems, *Zbornik občine Slovenska Bistrica* (ed. Ferdo Šerbelj), II, Slovenska Bistrica 1990, pp. 144–161.

² WEIGL, 2003, cit. n. 1, p. 286.

³ O vrtni zasnovi so pisali: Aleš HAFNER, *Predlog rekonstrukcije baročnega parka dvorca Dornava pri Ptujju*, Ljubljana 1983 (diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, tipkopis); Aleš HAFNER, Dornava, *Park kot kulturni prostor* [Mestna galerija Ljubljana, september 1990], Ljubljana 1990, pp. 27–30; Dušan OGRIN, *Vrtna umetnost sveta. Pregled svetovne dediščine*, Ljubljana 1993, p. 341; Miran KRIVEC, Vrtnoarhitekturni spomenik v Dornavi pri Ptujju, *Ptujski zbornik* VI/2, Ptuj 1996, pp. 869–894; Alenka KOLŠEK, Dornava, *Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji*, Ljubljana 1995, pp. 134–140; Alenka KOLŠEK Baročni vrt v Dornavi – zgodovinski razvoj, analiza vrtno kompozicije in poti prenove, *Dornava: Vrišerjev zbornik*. (ed. Marjeta Ciglencečki), Ljubljana 2003, pp. 86–107.

1. Dvorec in del vrta v Dornavi, lavirana risba, okoli 1750

goče domnevo o obstoju prečne osi,⁴ ki naj bi tekla med dvema plastikama – ena naj bi stala na polju, druga verjetno v vasi. Vaška oz. vzhodna plastika ni dokumentirana, kar vzbuja dvom o obstoju prečne osi. Tudi sam vrt, ograjen z zidano ograjo, deluje kot zaključena celota. Na Jožefinskem vojaškem zemljevidu⁵ je zahodno od vrta vidno znamenje, ki bi lahko predstavljalo kip.⁶

⁴ Nace ŠUMI, Dornavska graščina, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. s. V–VI, 1959, pp. 499–512; Igor WEICL, Dvorec Dornava in druge arhitekture Jožefa Hueberja na slovenskem Štajerskem, *Dornava: Vrišerjev zbornik* (ed. Marjeta Ciglenečki), Ljubljana 2003, p. 53; Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1992, pp. 118–119; Marjan MUŠIČ, V obrambo velikopotezne baročne kompozicije v Dornavi, *Arhitektura in čas: Eseji in razprave*, Maribor 1963, p. 237.

⁵ *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Karte. 6. zvezek. Sekciiji 170, 171. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787. Landesbeschreibung. 6. band. Sectio 170, 171* (ed. Vincenc Rajšp, Vladimir Kološa), Ljubljana 2000.

⁶ V primeru te zahodne plastike naj bi šlo za svetnika Janeza Nepomuka (KOŠEK 2003, cit. n. 3, p. 91). Kip bi tako lahko pomensko povezali s kapelo dvorca, ki je bila na koncu zahodnega stranskega krila. Tloris dvorca glej: WEICL, O francoskih..., 2003, cit. n. 1, p. 207.

Za vstopnim drevoredom⁷ je bil predvrt. Slednji je bil ograjen z dokaj preprosto zidano ograjo,⁸ ki jo je dopolnjeval bogat kiparski okras. Pomemben del predvrta pa sta bila tudi vezeninasta parterja⁹ z agrumi v koritih (glej lavirano risbo dvorca v Dornavi – sl. 1). Predvrt je predstavljal *poletno oranžerijo*¹⁰ in je imel tudi pomembno simbolno vlogo.¹¹ Vrt se je nadaljeval v osi skozi *sallo terreno* na prostrano peščen dvorišče, ki se je raztezalo za glavnim objektom in med stranskima kriloma. Za dvoriščem je sledil t.i. Neptunov vrt. V središču tega dela še danes stoji fontana s kipom morskega božanstva in deteljčastim bazenom.¹² Okoli fontane je bil oblikovan vezeninast parter,¹³ na obeh zunanjih robovih pa je rasla palisada, ki je bila verjetno oblikovana kot zelen hodnik¹⁴ iz striženega drevja. Zelena hodnika sta bila najmanj toliko široka kot stranski krili dvorca in sta tako delovala kot podaljšek

⁷ Vstopni drevored je zamenjal že več drevesnih vrst, danes ga sestavljajo lipe (cf. KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 92, Ksenija KOVAČEC NAGLIČ, *Dornau*, Ljubljana 2008, fig 1).

⁸ Možno je, da je bila ograja obrasla s popenjkalo in je delovala kot živica – kar lahko vidimo na prvi fotografiji iz reprodukcije dornavskega albuma (originalni album je nastal med 1870–1880; KOVAČEC NAGLIČ 2008, cit. n. 7, fig. 1).

⁹ Vezeninasti parter ali *parterre de (en) broderie* (poimenovanje prihaja iz fr. *broderie* – vezenje, vezenina) je parter, katerega vzorec gradi nizki, strižen pušpan. Parter barvno dopolnjujejo tudi cvetnice, prod ali drobljenec. Nastal naj bi okoli 1600, tedaj ga je prvič izrisal Claude Mollet (Wilfried HANSMANN, *Parterres: Entwicklung, Typen, Elemente, Gartendenkmalpflege. Grundlagen der Erhaltung historischer Gärten und Grünanlagen* (ed. Dieter Hennebo) Stuttgart 1985, pp. 150–151).

¹⁰ KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 93.

¹¹ Kiparski okras predvrta je poudarjal pomembnost in premožnost rodbine, zbirka agrumov pa je ponazarjala tudi idejo o nesmrtnosti rodbine (KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 93; WEICL 2003, cit. n. 4, pp. 44, 45, 49).

¹² Bazen ima v tlorisu obliko gotskega četverolista, torej obliko štiriperesne deteljice s štirimi robovi. V besedilu ga označujem preprosteje kot deteljčast bazen.

¹³ Vzorec vezeninastega parterja je bil podoben tistemu v predvrtu, le da so bili robovi parterja dodatno poudarjeni, verjetno s pasom trate, na katerem so stale grmovnice ali manjša drevesca v posodah (glej fig. 1).

¹⁴ Zeleni hodnik je bil najverjetneje iz gabra, saj je slednji primeren za striženje, hkrati pa je v tem delu vrta rasel še v drugi polovici 19. stoletja (KOVAČEC NAGLIČ 2008, cit. n. 7, fig. 16). Obstoje zelene palisade potrjuje tudi izkop sonde leta 1994 na zahodnem delu Neptunovega vrta. S sondiranjem pa so na osrednji poti iz Neptunovega vrta izkopali tlak iz rečnih prodnikov t. i. »mačje glave« (KRIVEC 1996, cit. n. 3, pp. 880–881).

2. Dornavski graščinski kompleks, franciscejski kataster, 1824

le-teh. Hkrati pa sta ustvarjala zelen kabinet ter zaslon za skulpture. Skulpture so bile razdeljene v dve skupini: starejši pritlikavci so stali okoli fontane,¹⁵ šest antičnih mislecev pa je verjetno stalo ob palisadi oz. pred začetkom zelenega hodnika ter v njem.¹⁶ Iz Neptunovega vrta je pot vodila v gospodarski vrt, ki je bil razdeljen na štiri simetrične dele s sredinsko razširitvijo, na koncu pa sta (prečno na glavno os) stali oranžeriji¹⁷ (sl. 2). Ob oranžerijah sta verjetno stali dve veliki in stari drevesi, ki bi lahko pripadali vrtni zasnovi iz časa še pred Sauerjevo prezidavo dvorca.¹⁸ Za oranžerijama je sledil pravilno zasajen sadovnjak, ki ga je obdajala zidana ograja z zadnjim portalom v osi.¹⁹ Za tem bogato okrašenim portalom, ki danes žalostno sameva sredi njive, je bil oblikovan motiv *gosje nožice*.²⁰ Poti so vodile skozi oblikovan gozdček oz.

¹⁵ Na fotografiji 18 iz reprodukcije dornavskega albuma lahko vidimo zaraščen osrednji parter Neptunovega vrta s skulpturami pritlikavcev v okoliški zarasti (KOVAČEC NAGLIČ 2008, cit. n. 7, fig. 18).

¹⁶ Fotografija 15 iz reprodukcije dornavskega albuma prikazuje del Neptunovega vrta, kjer stoji skulptura antičnega misleca med stranskim križom dvorca in visoko zaraslim delom vrta (KOVAČEC NAGLIČ 2008, cit. n. 7, fig. 15).

¹⁷ Oranžeriji sta bili najverjetneje oblikovani skladno. Na fotografiji 1 lahko v ozadju opazimo manjši objekt s strmo streho in dimnikom (KOVAČEC NAGLIČ 2008, cit. n. 7, fig. 1). Na franciscejskem katastru iz leta 1824 je viden prazen osrednji del gospodarskega vrta, manjši objekti na njegovih straneh, sam vrt pa je bil razdeljen na štiri polja poudarjena z obrobo. Slednjo so nemara predstavljale vrste agrumov v posodah, kar nakazuje na rabo tega vrta kot »parterja oranževcev« (KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 101).

¹⁸ Cf. KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 101.

¹⁹ KOLŠEK 2003, cit. n. 3, pp. 100–101.

²⁰ KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 102. *Patte d'oie* (fr.), trožarkasti drevoredni sistem: v 17. stoletju se oblikuje izven neposredne bližine palače; v začetku 18. stoletja se v Franciji prenese tudi v parterni del in *boskett* (HAFNER

boskett do kipa Janeza Nepomuka na travniku pred potokom Pesnica, ki je tedaj še neovirano vijugal po ravnici.²¹

Lastnik opisanega vrta je bil Jožef Tadej grof Attems – premožen, izobražen gospod visokega statusa, ki je bil tudi v službi Njegovega cesarsko-kraljevega apostolskega veličanstva. Grof je imel bogato knjižnico,²² zanimale pa so ga tudi različne vrste umetnosti.²³ Morda se je podal tudi na kavalirsko potovanje, ki je bilo v tistem času skorajda obvezno.²⁴ Poti njegovega domnevnega kavalirskega potovanja sicer ne poznamo, lahko pa bi sklepali, da se je odpravil na podobno pot kot njegov bližnji sorodnik – bratranec Ignacij Marija II. grof Attems v letih 1734–1738.²⁵ V tem primeru bi lahko tako kot njegov bratranec spoznal zahodnoevropska kulturna središča ter si nabral vtise in zgleda, ki bi lahko vplivali na urejanje njegovih posesti.

1983, cit. n. 3, p. 94). *Boskett* (fr.), tudi *bosco*: območje »živih mej parka«: navadno tesno povezan s cono parterjev: goste, v geometrijskih oblikah strižene živice ali drevesa tvorijo zelene stene, ki se med seboj stikajo z namenom omejitve (HAFNER 1983, cit. n. 3, p. 91). Zaradi vlažnih tal so poti v Dornavi verjetno spremljali manjši kanali za odvodnjavanje in drevoredi hrasta *Quercus robur* (ki tam raste), delno oblikovani s striženjem (KOLŠEK 2003, cit. n. 3, pp. 101–102).

²¹ KOLŠEK 2003, cit. n. 3, p. 102.

²² Opis knjižnice se na žalost ni ohranil, je pa skupaj s tisto v Attemsovi graški palači tvorila obsežno knjižnico, ocenjeno na kar 276 goldinarjev (WEIGL, Risba..., 2003, cit. n. 1, p. 286).

²³ Navdušen je bil predvsem nad arhitekturo in glasbo; grof in grofica sta svoje goste zabavala tudi z muziciranjem (WEIGL, O francoskih..., 2003, cit. n. 1, p. 200).

²⁴ Obvezna plemiška potovanja (*Kavalierreisen*) so bila v navadi vsaj že v 16. stoletju, namenjena so bila vzgoji in izobrazbi mladih plemičev pred vstopom v visoko družbo in nastopom javnih služb (Franz ILWOF, *Die Grafen von Attems. Freiherren zu Heiligenkreuz*, II, Graz 1897, pp. 20–21).

²⁵ Ignacij Marija II. (1714–1762) je obiskal mesta Würzburg, Mainz, Mannheim, Prago. Preko Mainza se je odpravil v nizozemska mesta Leyden, Amsterdam, Haag, Dortrecht, Rotterdam, Haarlem, Saardam. Pot je nadaljeval preko Bruslja v Pariz, nato preko južne Nemčije in Tirolske v Italijo, kjer je bival v Veroni, Mantovi, Bologni, Rimu in Neaplju, na poti nazaj pa je obiskal Firence, Genova, Torino, Milano, Benetke in Trst. Med svojim potovanjem je spoznal mnoge plemiče, njihove rezidence ter obiskal muzeje, knjižnice, galerije, si ogledal raznolike arhitekturne in vrtno umetnine (ILWOF 1897, cit. n. 24, p. 21). Kavalirsko potovanje Ignacija Marije II. je omenil Igor Weigl v svojem magistrskem delu (Igor WEIGL, *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja*, Ljubljana 2000, magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, tipkopis, p. 183).

Jožef Tadej je imel v dornavskem dvorcu shranjen nektoris in arhitekturno orodje, kar kaže na njegovo zanimanje za arhitekturo. K temu zanimanju so nemara pripomogli tudi nekateri sorodniki s svojimi gradbenimi dejavnostmi ter stavbni kompleksi v družinski lasti.²⁶ Zaradi svojega položaja in zaposlitve je Jožef Tadej zagotovo poznal tudi arhitekturo in vrtove Dunaja (sl. 3). Umetniško oz. naročniško atmosfero Dunaja tistega časa dobro predstavi traktat oz. rokopis *Werk von der Architektur*, ki ga je spisal Karl Evzebij knez Liechtenstein (1611–1684)²⁷ (sl. 4). Rokopis je bil namenjen »družinski rabi« in ni bil izdan, kljub temu pa je imel velik vpliv na dunajsko družbo predvsem zaradi knezovega mecenstva, njegove vloge poznavalca umetnin in svetovalca drugim plemičem (kot je vidno iz korespondenc) ter predvsem zaradi gradbenih podvigov njegovega sina, Johanna Adama Andreasa (1657–1712).²⁸ Karl Evzebij je pisal

²⁶ S stavbarsko umetnostjo sta se ukvarjala njegov ded Ignacij Marija grof Attems (1652–1732) in stric, knezoškof Ernest Amadej grof Attems (1694–1757). Med večje naročniške podvige grofa Ignacija Marije je sodila gradnja novega baročnega dvorca Gösting (1724–1728), ki je verjetno nastal pod arhitektom Johannom Georgom Stenggom. Dvorec sestavljajo severni (vhodni) trakt z osrednjim poudarjenim rizalitom ter simetrično oblikovanima stranskima kriloma, ki ju zaključujeta stebriščni arkadi z nižjima paviljonoma s pagodasto streho (podobnost z dornavskim dvorcem). Celoto je dopolnjeval baročni francoski vrt s pravilno shemo poti, osrednja pot je tekla od rizalita severnega krila preko častnega dvorišča, okrasnega vrta ter preko potoka, na drugi strani pa sta bila dva kipa vodnih božanstev. Baročni vrt je v letih 1844–1845 dobil novo podobo krajskega parka (WEIGL, 2003, Risba..., cit. n. 1, p. 286; Eva BERGER, *Historische Gärten Österreichs. Garten- und Parkanlagen von der Renaissance bis um 1930*, II, Wien, Köln, Weimar 2002–2004, pp. 459–461; Horst SCHWEIGERT, *Dehio- Handbuch die Kunstdenkmäler Österreichs*. Graz, Wien 1979, pp. 235–237; Robert BARAVALLA, *Burgen und Schlösser der Steiermark*, Graz 1995, p. 13).

²⁷ Traktat *Werk von der Architektur* obsega 375 strani, datacijo nastanka pa lahko postavimo med leta 1630–1680 (Victor FLEISCHER, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*, I, Wien, Leipzig 1910, pp. 22, 76, 85).

²⁸ Knezov traktat lahko vidimo tudi kot teoretično osnovo t.i. »Praemer-arhitekture«, ki je prevladovala (ok. 1655–80) v zgodnjebaročnem Dunaju in njegovi okolici (Hellmut LORENZ, *Architektur, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich Barok*, 4 (ed. Sibylle Appuhn-Radtke), München 1999 (Barock, 4), pp. 223–224; Hellmut LORENZ, *Architektur*,

poljudno, za laike oz. za bodoče plemiče, ljubitelje umetnosti, z namenom vzgojiti velikodušne naročnike.²⁹

Karl Evzebij se je v svojem rokopisu *Werk von der Architektur* ukvarjal predvsem z arhitekturo, podal pa je tudi napotke za snovanje odprtega prostora ob dvorcu.³⁰ Okolico dvorca je razdelil na dvorišče pred glavnim objektom in vrtove za njim. Pri prednjem oz. vhodnem dvorišču (*der Vorhoff*) je poudaril, da morata biti okras in urejenost dvorišča skladna s samo palačo, saj je to tista točka na posesti, s katero se obiskovalci najprej seznani. Del vhodnega dvorišča, ki je bližje glavnemu objektu in ga obdajajo prostori za služinčad, kleti, hlevi, delavnice ali drugi gospodarski objekti, je imenoval veliko dvorišče.³¹ Pri ureditvi slednjega je priporočil postavitev dveh lepih fontan z vodometi, med katerima naj poteka pot obiskovalca.³² Za plemiške dvorce na podeželju je poudaril, da naj bo vrt urejen na vseh štirih straneh glavnega objekta, če to teren dopušča. Urejena okolica naj bi nudila prijeten razgled in uživanje v vrtu tudi ob pogledu iz nadstropja. Ob pročelju naj bo urejeno vhodno dvorišče, ob ostalih stranicah pa oblikovane zelene površine.³³ Med dvorcem in parterji naj bo t.i. *spatium* – nekakšna vhodna ploščad v vrt, rahlo dvignjena, deset ali dvanajst klafter dolga,³⁴ namenjena druženju, igri ali sprehodom v senci palače. Parterji so tako nekoliko oddaljeni od objektov in sence, ki jo le-ti mečejo. To pa omogoča boljše uspevanje svetloлюбnih grmovnic, cvetnic in tropskih dreves (pomarančevcev, citronovcev ipd.), ki navadno

Die Kunst des Barock in Österreich (ed. Günter Brucher), Salzburg – Wien 1994, pp. 26–28).

²⁹ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 84–85.

³⁰ Glavna vodila pri ureditvi plemiške rezidence so simetrija, skladnost in okras: »...dann iberall und allezeit mues dise grosse, hechste, genaueste und eusserste Gleichnus sein, sonst ist alles nichts nutz, sondern falsch und tadelhaftig als ibl stehendt« (FLEISCHER 1910, cit. n. 27, p. 157).

³¹ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 129–143.

³² Okoli fontan naj bo »Balaoster« (ograja, balustrada), ki varuje pred poškodbami. Osrednji curek vodometa, imenuje ga »Bolor« (tudi »Bollor«), naj bo kar se da visok in močan (višji je, lepši je), spremljajo naj ga manjši vodometi. Na ta način postane tudi samo dvorišče lepo in izjemno prijetno očesu (FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 131–140, 150).

³³ Mišljen je bil predvsem parter, saj s svojimi vzorci bogati pogled iz nadstropja, hkrati pa odpira pogled na druge elemente v vrtu (FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 144–145).

³⁴ To je 18,96 ali 22,75 m.

gradijo parterje. Med napotki za ureditev vrta je tudi priporočilo, da se uredijo široke poti, okrašene z enakimi drevesi ali grmovnicami v enakih posodah, vendar naj bodo posodovke zmeren okras parterjev in poti.³⁵ Drug pomemben okras vrta so fontane in vodometi, ki naj bodo številni, a smiselno razporejeni. V besedilu zasledimo tudi opis kaskad, ki so postale tedaj priljubljen vodni motiv.³⁶ Karl Evzebij je natančno obravnaval tudi razne arhitekture, ki imajo svoje mesto v vrtu. Med temi je oranžerija,³⁷ grotta, loggia in druge.³⁸ Vrt naj bi imel glavno in dve stranski krili, slednji naj bi bili skladno oblikovani, v okrasu pa seveda ne smeta preseči osrednjega krila.³⁹ Glede na napotke Karla Evzebija so krila vrta, ki obdaja glavni objekt, ograjena, vendar se vrt tu še ne konča. Za obzidjem naj se razteza velika površina, preprejena s kanali ob poteh, ki se iztekajo v središčno točko (najprimernejša oblika te točke je zvezda)⁴⁰ z otočkom in vodometom, ki predstavlja tudi motiv v osrednji osi vrta.⁴¹ Glavna pot naj se ravno nadaljuje čez travnik, v gozd, kjer je urejen lovni park. Tudi tu naj se pot izteče v pravilno oblikovano stičišče (oblika zvezde), poti naj bodo ravne in obdane s smrekovim drevoredom. Prav zaradi drevoredov pa je potrebno paziti, da bodo poti dovolj široke. Tako urejen vrt od parternega do gozdnega dela naj bi zbujal hvalo in čast – tako je vsaj zapisal Karl Evzebij v svojem traktatu.⁴²

³⁵ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 144–145.

³⁶ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 156–161.

³⁷ V vrtu naj bi imeli kar dva nasproti si stoječa objekta, ki naj bosta slogovno skladna, stojita naj blizu stanovanjskega dela palače, da sta tako hitro dostopna ter da omogočata stanovalcem uživanje vonjav kar v sobah (FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 147–153).

³⁸ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 161–166.

³⁹ FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 153–165.

⁴⁰ Uporabo oblike zvezde podaja tudi Augustin Charles d'Aviler (1653–1701) v svoji knjigi *Cours d'Architecture* (1691). D'Aviler v svojem delu ni prikazoval lastnih idej, ampak je povzemal po starejših avtorjih (generacija starejšega Le Nôtra) in tako zbral principe oblikovanja klasičnih baročnih francoskih vrtov (Clemens Alexander WIMMER, *Geschichte der Gartentheorie*, Darmstadt 1989, pp. 112–121).

⁴¹ Sistem kanalov, poti in mostov se niza v pravilnih linijah, shemo dopolnjujejo drevoredi, rob takšne površine pa gradi špalir oz. gozd. Raba iglavcev (smreke in jelke) je priporočljiva zaradi praktičnosti, saj rastejo ravno, so vedno zeleni in ne mečejo listja (FLEISCHER 1910, cit. n. 27, p. 178).

⁴² FLEISCHER 1910, cit. n. 27, pp. 176–179.

V nekaterih točkah vrtno zasnov v Dornavi je videti precejšnje ujemanje z navodili Karla Evzebija. Tak primer je predvrt, ki je v okrasu skladen z dvorcem ter ima celo dva skladno oblikovana parterja, med katerima vodi pot do glavnega objekta – podobno kot pot med fontanama na vhodnem oz. velikem dvorišču, ki ga je opisal knez v svojem traktatu. Upoštevanje knezovih napotkov nakazujejo tudi spatium, parterji, okrašeni s posodovkami, fontana⁴³ na sredi parterja, dve skladno oblikovani oranžeriji, poletna oranžerija ter boskett za ograjenim vrtom, ki ga uvaja že bolj modni motiv gosje nožice. Ob primerjavi z besedilom Karla Evzebija pa se pojavi tudi vprašanje o obstoju vodnega vira v gospodarskem delu (ob oranžerijah) dornavskega vrta. Če je vodni vir namreč obstajal, je bil mogoče oblikovan kot preprostejše kaskade. Vsekakor nam primerjava lepo pokaže nekatere skupne točke med traktatom in vrtno zasnovo v Dornavi, iz česar lahko sklepamo, da je dunajsko aristokratsko okolje posredno vplivalo na oblikovanje dornavske vrtno zasnov, ta vpliv pa je lahko v Dornavo vnesel tako naročnik kot arhitekt.

Domnevni arhitekt poznobaročne prezidave dvorca v Dornavi je Jožef Hueber.⁴⁴ Hueber se je rodil leta 1715 na Dunaju, kjer se je tudi izučil za polirja.⁴⁵ Na Dunaju je bival do leta 1739, ko se je preselil v Gradec in se zaposlil pri štajerskem deželnem mojstru.⁴⁶ Hueber je torej (enako kot Jožef Tadej grof Attems) moral poznati trenutno modo arhitekturnega in vrtnoarhitekturnega ustvarjanja. V 18. stoletju ločnica med poklicem arhitekta in vrtnega arhitekta še ni bila jasna, tako je v sklop arhitektovih del neredko sodilo tudi oblikovanje vrta.⁴⁷ Enako

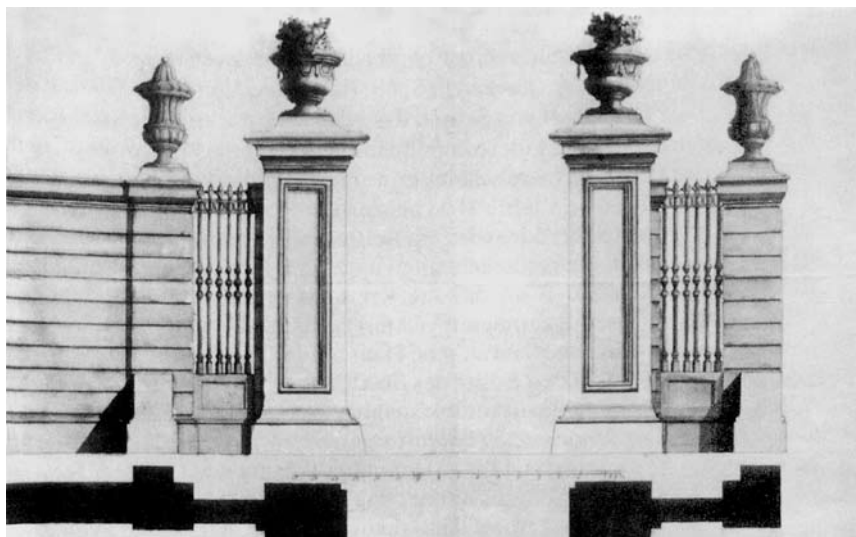
⁴³ Fontano je verjetno krasil visok bolor, mogoče celo namenjen igri.

⁴⁴ Avtorstvo je Hueberju pripisal Igor Weigl (WEIGL, Risba..., 2003, cit. n. 1, p. 281; WEIGL 2003, cit. n. 4, pp. 42–43).

⁴⁵ Med svojim bivanjem na Dunaju se je odpravil tudi na potovanje po cesarstvu, Češki in Saški. Natančnih podatkov o njegovem potovanju sicer nimamo, najverjetneje pa je spoznal primere vrtnih zasnov, ki so se jasno opirale na francoske baročne vrtove (predvsem zahodni del nemškega prostora), nizozemske vrtove, italijanske vrtove (severna Italija) in trenutno »dunajsko modo« snovanja vrtov.

⁴⁶ Za njegovo izobraževanje in delovanje glej: WEIGL, 2003, cit. n. 4, pp. 16–20.

⁴⁷ Delitev med poklicem arhitekta in vrtnega arhitekta je jasneje nastopila z vrtovi v Franciji, kjer so snovanje vrtov prevzeli posamezniki kot André Le Nôtre (1613–1700). V deželah izven Francije je preteklo kar precej časa,

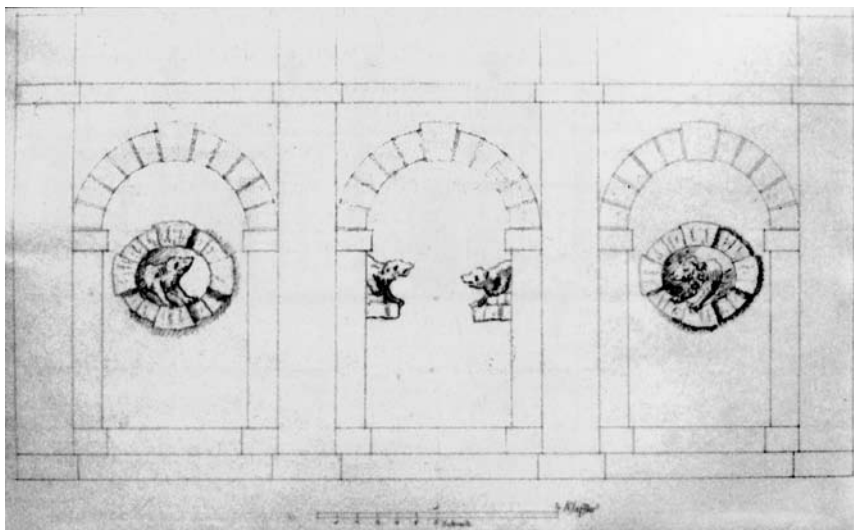
5. J. Hueber (?), načrt ograje in vhodnih vrat, Palmburg, okoli 1740/1750

se je verjetno godilo tudi v primeru prezidave dvorca in snovanju vrta v Dornavi. Hueberju vrtnoarhitekturni projekti niso bili neznanka, kar dokazujejo tudi nekatera njemu pripisana »vrtnoarhitekturna« dela. Med slednje sodijo: palača Palmburg v Gradcu (prezidava palače, vhodna rampa, mala hiša), palača Lamberg v Gradcu (preoblikovanje parka, postavitve paviljona, portalov, vodomotov), grad Eggenberg–Herberstein (preureditev notranjosti gradu, postavitve portalov in paviljona v parku in v obzidju), benediktinski samostan Admont (postavitve knjižnice, predelava samostanskih poslopij in preureditev parka) ter graška rezidenca samostana (postavitve paviljona). K tem delom pa zaradi slogovnih podobnosti uvrščam tudi dvorec Neuschloß v bližini Gradca.⁴⁸

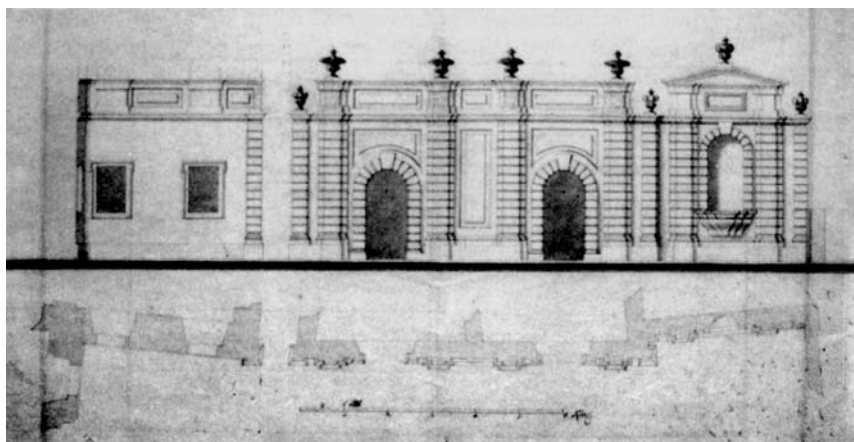
Pri nekaterih delih se podatki o vrtni zasnovi niso ohranili (oz. je znanega zelo malo), medtem ko so podatki o arhitekturnih vrtnih elementih dokaj dobro ohranjeni. Tak primer je palača Palmburg v Gradcu (sl. 5, 6, 7). Znano je, da so vrt ob palači sestavljale umetelno urejene terase, ki so spominjale na italijanske vrtove, podrobnejši podatki o za-

da sta se ta dva poklica ločila. Tako so bili arhitekti tudi oblikovalci vrta, kar ni bilo nič drugega kot »arhitektura na površini zemlje« (Christian Cay Laurenz HIRSCHFELD, *Theorie der Gartenkunst*, I, Leipzig 1779–1785, p. 120).

⁴⁸ Na podobnost je opozoril že Igor Weigl (WEIGL 2003, cit. n. 4, p. 55).

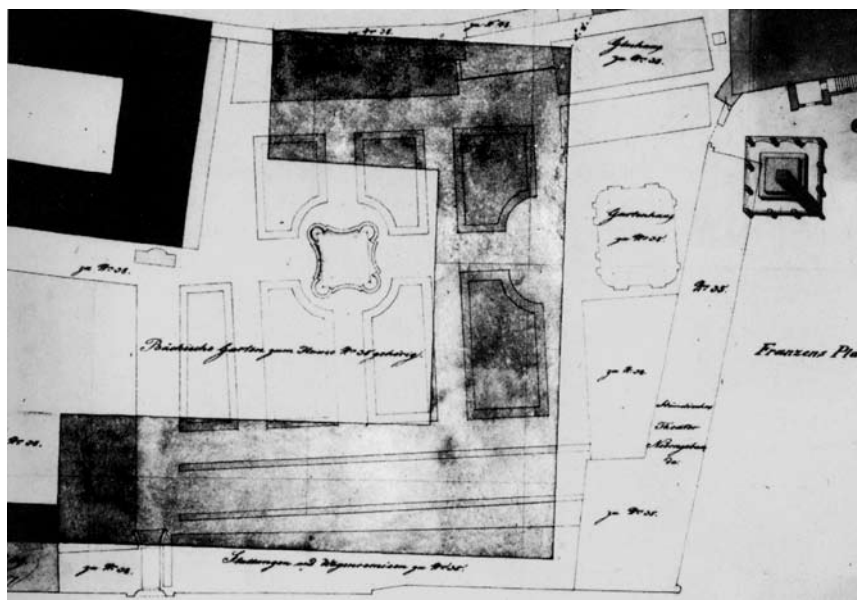
6. J. Hueber (?), načrt za steno rampe z atributi lastnika, Palmburg, okoli 1740/1750

7. J. Hueber (?), načrt za zaključni del ograje, Palmburg, okoli 1740/1750

snovi vrtov ali častnega dvorišča (za slednjega lahko predvidevamo, da ga je zapolnjeval parter s fontano) pa se niso ohranili. Ohranjeni pa so nepodpisani načrti za pre- in dozidavo palače, pripisani Jožefu Hueberju.⁴⁹ Naročnik pre- in dozidave je bil Corbinian grof Saurau, upravitelj

⁴⁹ Leta 1745 je v grofovih arhivih omenjen mestni zidarski mojster Jožef Hueber, ki je z grofom sodeloval tudi kasneje leta 1761 pri neki ceni

8. Načrt za zagraditev območja Lambergove palače z vrtovi, akvarel

dežele Štajerske (1742–1761). Arhitekt naj bi oblikoval trinadstropno palačo z bogatim baročnim okrasom in nekatere grajene dele vrta, kot je bila reprezentativna rampa.⁵⁰ Načrt za rampo prikazuje zid, členjen z rustificiranimi lizenami, slavoločnimi odprtinami, okrašeno atiko z vazami ter nišo z vodnim motivom na vhodni stranici. Ali so ta zaključek dvorišča oz. slavnostni vhod tudi realizirali, ni jasno.⁵¹ Na začetku rampe so upognjeni, preprosti lomljenci gradili zid, sledile so tri obrobljene ovalne niše z lizenami, na koncu pa je bilo sedem oblikovanih slepih arkad poudarjenih z barvami. Celoto naj bi krasile skulpture medvedov, ki so bili atribut sv. Korbinijana (aluzija na naročnika).⁵² Podoba zidane ograje z rustificiranimi slopi in rokokojskimi vazami spominja na vrtno

(Wiltraud RESCH, *Die Palmburg zu Graz. Epilog auf einen adelingen Sitz. Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, XX, 1989, p. 231).

⁵⁰ RESCH 1989, cit. n. 49, pp. 232–233.

⁵¹ RESCH 1989, cit. n. 49, p. 233.

⁵² Po smrti grofa se je začel počasen propad palače z vrtovi, ki je leta 1826 prešla v last države. Arhitekturna celovitost se je z delnim rušenjem in dozidavami izgubila (RESCH 1989, cit. n. 49, pp. 233–238).

ograjo ob Dornavski palači.⁵³ Načrti rampe in zidu ob palači Palmburg nam lahko povedo, kako bi Hueber lahko oblikoval zidano ograjo (raba lizen, slepih arkad, atributov lastnikov) v Dornavi.⁵⁴

Hueberju je pripisana tudi zasnova vrta ob palači Lamberg (sl. 8). Prenovitvena dela so se v vrtu začela v štiridesetih letih 18. stoletja pod Johannom Antonom grofom Lambergom in njegovo soprogo Anno Lucio ter se nadaljevala še v naslednjo polovico stoletja. Leta 1751 je namreč sin Karl Joseph naročil novo fontano – kot središčni motiv vrta.⁵⁵ V tistem času so nastale tudi kaskade, ki so vsebovale plastiko Neptuna (vodni motiv se ni ohranil) in so verjetno stale pri portalu na vzhodni stran.⁵⁶ Vrt je zavzemal manjšo površino znotraj mestne zazidave, tako ni nenavadno, da je njegova zasnova temeljila na starejši. Kljub pomanjkanju prostora pa je bila zasnova, nastala sredi 18. stoletja, tipično baročna. Sestavljale so jo ravne linije poti, premišljene ciljne točke, kot so kipi, paviljoni in grotta, ki so poglede obiskovalcev usmerjali nase.⁵⁷ Iz ohranjenih podatkov o vrtu lahko razberemo zgolj približno zasnovo vrta, katere rastline so bile posajene⁵⁸ in obliko fonta-

⁵³ Zidano ograjo dornavskega predvrta so v začetku 20. stoletja podrli in jo nadomestili s slopasto ograjo (Weigl 2003, cit. n. 4, p. 44).

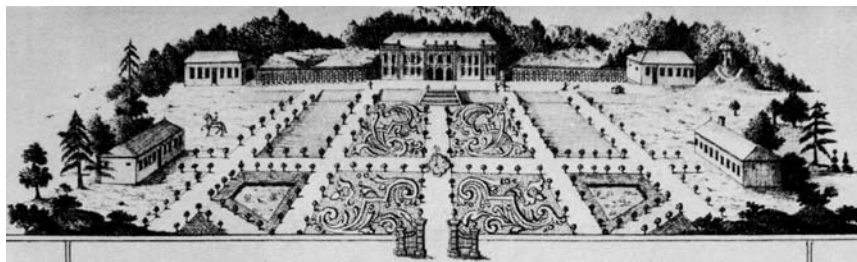
⁵⁴ Na podlagi fotografiji iz druge polovice 19. stoletja lahko sicer sklepamo, da zunanja ograja dornavskega predvrta ni bila posebej okrašena, medtem ko bi zaključek ograjenega dela z oranžerijama lahko bil podobno oblikovan kot v Palmburgu.

⁵⁵ Elisabeth SCHMÖLZER, Der Lambergische Garten in Graz. Zur Geschichte einer versunkenen Idylle, *Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, XIII, 1982, pp. 11–13.

⁵⁶ Na vzhodni strani je tako stal portal in kaskade s kipom Neptuna, nekoliko bolj proti zahodu pa je stal kip Flore (še ohranjen SCHMÖLZER 1982, cit. n. 55, pp. 14–19).

⁵⁷ Glavni vstop v vrt je bil iz Herrengasse. Od tu se je pot nadaljevala v ravno alejo, ki so jo zaznamovali: portal s plastiko Neptuna in za njim kaskade ter velik bazen z vodometi na sredini vrta. Ob vzhodnem vrtnem vhodu je stala velika oranžerija, južno od nje pa paviljon, imenovan »gloriet«. Po letu 1837 pa so se začele sledi za vrtom izgubljati (leta 1838 je zemljišče namreč doživelo razparcelacijo in zazidavo; SCHMÖLZER 1982, cit. n. 55, pp. 19–21).

⁵⁸ V družinskem arhivu so bile najdene »vrtne knjige«, v katerih so bile popisane vse obstoječe in naročene rastline za to posest. Inventarji, ki se nanašajo na vrt, poročajo o različnih vrstah nageljnov, tulipanov, narcis in hijacint, razporejenih v šestinštiridesetih umetelno izdelanih shemah zasaditve (mogoče so delo Jožefa Hueberja; SCHMÖLZER 1982, cit. n. 55,

9. J. L. Wiser pl. Berg (?), Cekinov grad v Tivoliju, okoli 1765

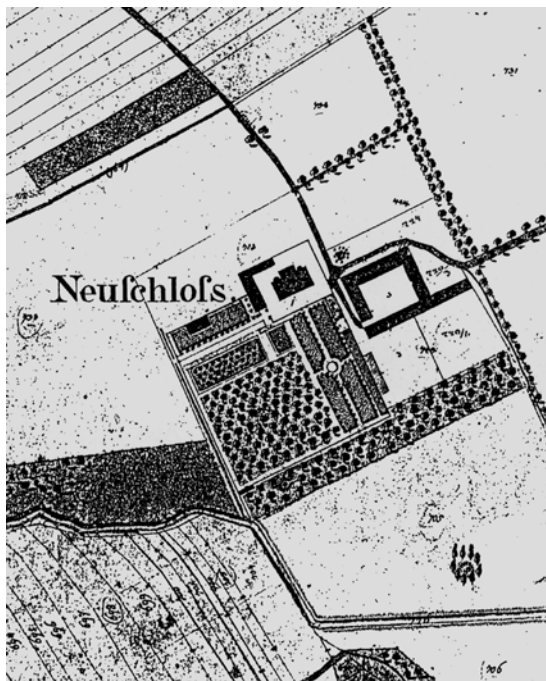
ne, ne izvemo pa ničesar o obliki ali zasaditvi parterjev in ostalega vrta. Poudarek v zasnovi je na osi, kot pri dornavskem vrtu, v obeh primerih je v osi tudi ena fontana (z vodometi), ki jo obdaja parter. Vrtni objekti se nizajo ob vrtni ograji, torej glede na razpoložljivost prostora, medtem ko so v dornavskem vrtu bolj uravnoteženo razporejeni. Pomembna je predvsem oblika graške fontane, ki je bila podobna dornavskemu deteljčastem bazenu, le da je njegova oblika iz rahlo zalomljenih konkavnih in konveksnih linij, ne pa ravnih. Mogoče sta si bila podobna tudi kipa Neptuna, nemara celo kaskade, če so te v dornavskem vrtu obstajale.

Vzorec parterjev ob Lambergovi palači v Gradcu je bil mogoče podoben vzorcu, ki ga lahko vidimo na risbi Lambergove palače v Ljubljani⁵⁹ (sl. 9). Ohranila se nam je namreč risba dvorca z vrtno zasnovo oz. parterjem v ospredju iz leta okoli 1765.⁶⁰ Risba nam prikazuje vezaninasti parter, vendar se njegov vzorec oblikovno razliku-

pp. 19–21). Inventarji iz arhiva Lamberg nas opominjajo na modo zbiranja občutljivih toploljubnih vrst, kar je bil tudi priljubljen hobi grofa Attemsja. Hkrati pa nam kažejo, kakšne vrste so se morda pojavljale v dornavskem vrtu. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali niso nemara tudi dornavski lastniki naročali rastline direktno iz Nizozemske.

⁵⁹ Lambergov dvorec v Ljubljani oz. Cekinov grad je dal pozidati Leopold grof Lamberg. Gradnja se je začela okoli leta 1752, arhitekt pa ni dokumentiran. Damjan Prelovšek kot arhitekta omenja Johanna Georga Schmidta (1695–1754), graškega arhitekta, delujočega v Ljubljani (Damjan PRELOVŠEK, Lambergov (Cekinov) grad, *Slovenci v XX. stoletju*, ed. Nataša Urbanc, Ljubljana 1999/2000, pp. 9–12; Nace ŠUMI, Ljubljana, Cekinov grad (nekdanj Lambergov), *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka* (Ljubljana, Arhitekturni muzej, 10. 5.–20. 8. 2007), Ljubljana 2007, p. 120, cat. 61).

⁶⁰ Risbo hrani Arhiv Republike Slovenije, Ivan Stopar pa jo pripisuje Josephu Leopoldu Wiserju pl. Berg (Ivan STOPAR, *Joseph Leopold Wiser pl. Berg – ljubljanski vedutist, kaligraf in miniaturist*, Ljubljana 19, 1991, pp. 19, 42, fig. 4: Stopar, objekt na veduti identificira kot dvorec Dragomelj).

10. Tloris dvorca Neuschloß z vrtom, okoli 1830

je od parterjev ob Dornavskem dvorcu in, kot bomo videli, tudi od parterjev v Admontu.

Med Hueberjeva dela bi lahko uvrstili tudi dvorec Neuschloß, ki je bil predelan okoli leta 1750 (sl. 10). Zaradi slogovnih podobnosti z drugimi Hueberjevimi deli, bi arhitektu lahko pripisali izgradnjo vrtno ograje z bogato okrašenimi portali. Vprašanje pa je, ali mu lahko pripišemo tudi snovanje vrta oz. ali je vrt tedaj sploh doživel predelavo. V zapuščinskem inventarju Karla Ludvika grofa Dietrichsteina iz leta 1732 lahko namreč opazimo, da je imel vrtnar na posesti Neuschloß enako plačilo (40 goldinarjev) kot upravitelj celotne posesti.⁶¹ Ta podatek govori v prid domnevi, da je bil vrt v tistem času že večjih dimenziji in je najverjetneje imel za vzdrževanje zahtevnejšo (baročno) zasnovo. Ne moremo torej zagotovo trditi, da je prišlo do prenove vrta okoli leta 1750. Shematični prikaz situacije v franciscejskem katastru

⁶¹ Gradec, Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Landrecht Dietrichstein, karton 132, zapuščinski inventar po Karlu Ludviku grofu Dietrichsteinu 1732, p. 40'.

11. Vhodni vrtni portal, Neuschloß

12. Južni sredinski portal, Dornava

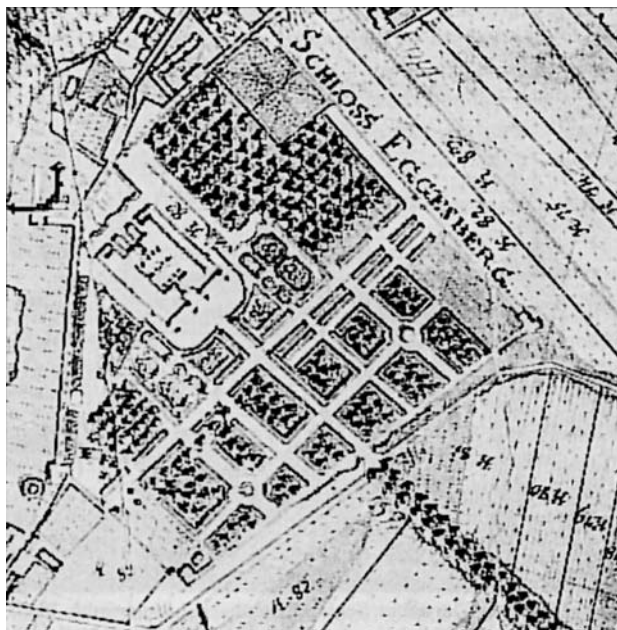
13. Stranski vrtni portal in slop v ograji, Neuschloß (levo) ter zaključni del ograje, Dornava (desno)

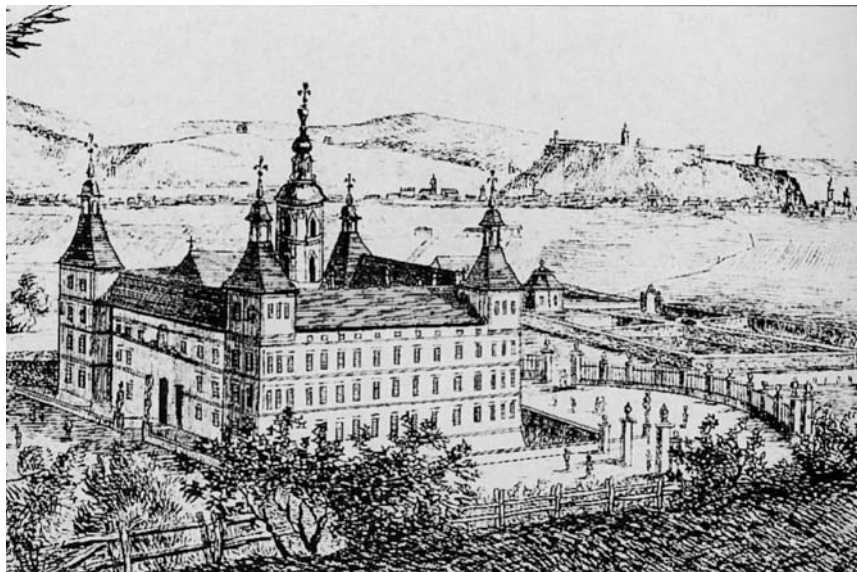
14. Vhodni vrtni portal, Novo Celje (levo) in stranski vrtni portal, Neuschloß (desno)

(iz okoli leta 1750) prikazuje ob severni osi pravilno oblikovana polja sadovnjakov in uporabnih vrtov, na južni strani v širini grajskega pročelja parter s shematično prikazanimi razvrstitvami gredic ter na južni strani travnik, na katerem je bil umetni grič obdan z drevjem. Vrt ni osno zasnovan, pač pa se posamezni sklopi nizajo eden ob drugem (podobno zasnovo ima tudi vrt v Admontu). Slopasta vrtna ograja, ki se je ohranila iz baročnega časa, oblikovno spominja na dela iz kroga Johanna Lukasa von Hildebrandta, v bližino tega kroga pa lahko umeštimo Hueberjeva dela.⁶² Slogovna podobnost med dvorcem v Dornavi in Neuschloßu je lepo vidna v teh vrtnih portalih in slopastih delih ograje (sl. 11, 12, 13), vzporedne oblikovne prijeme pa lahko vidimo tudi v primerjavi z vrtnim portalom v Novem Celju (sl. 14). V neposredni bližini dvorca Neuschloß sta ohranjeni tudi dve plastiki (sv. Janez

⁶² Cf. WEIGL 2003, cit. n. 4, pp. 16–20.

15. Della-Porta, detajl iz načrta mesta Gradec, 1788

16. Anton Clarmann, grad Eggenberg, litografija 1830/33

Nepomuk in sv. Florijan) na dvignjenih podstavkih, ki ju lahko slogovno povežemo s Filipom Jakobom Straubom.⁶³

Grad Eggenberg–Herberstein pri Gradcu je imel velik vrt, ki so ga začeli predelovati v stilu rokokoja okoli leta 1754. Zasnova vrta je bila nadgradnja predhodne zasnove, podoba novega rokokojskega vrta pa lahko deloma razberemo iz načrta Della–Porta za mesto Gradec iz leta 1788.⁶⁴ Jožef Hueber je v gradu Eggenberg–Herberstein predelal stopnišče (1754–1756)⁶⁵ in naredil paviljon v parku (1763–1764)⁶⁶, z vrtno zasnovo pa se najverjetneje ni ukvarjal. Vzporedno (oz. nekoliko prej) z delom v palači Eggenberg–Herberstein naj bi Hueber delal v Dornavi (1753–1755). Vrt graške palače je v tem času že videl, vendar ta še ni bil dokončan, tako je vprašljivo, če so motivi iz graškega vrta vplivali na nastanek kakšnega vrtnega elementa v Dornavi. Sami vrtni zasnovi se razlikujeta v marsičem (v organizaciji, velikosti, površini, številu osi, programu zasnove ipd.), med obema vrtovoma pa so tudi paralele: vstopni drevored, peščeno dvorišče s slopasto ograjo, parter z vodnjakom, pravilno zasajeni gozdič. Ti elementi pa so preveč splošni za baročne vrtove, da bi lahko sklepali o kakem vplivu graškega vrta na zasnovo dornavskega ali obratno. Ne poznamo pa bolj detaljne podobe

⁶³ Danes okolico gradu, ki je v privatni lasti, sestavljajo mnoga okrasna drevesa, ki so bila zasajena v 19. in 20. stoletju (BERGER 2002–2004, cit. n. 26, pp. 548–549; Eva BERGER, Der Barockgarten von Neuschloß, *Historische Gärten in Österreich. Vergessene Gesamtkunstwerke* (ed. Géza Hajós), Wien 1993, pp. 180–182.

⁶⁴ Vrt so sestavljale površine kot: velika terasirana površina; labirint, ki so ga gradile visoke živice in manjši leseni objekti (paviljoni ali ute); bogato okrašeni vezeninasti parterji pred gradom, grupirani okoli dveh fontan; velik vrt z drevesi; zelenjavni vrt s toplimi gredami in rastlinjaki; senčni gozdič z jamo za shranjevanje živil; pred široko prečno osjo je ležal urejen sistem peščenih poti, gozdič listavcev in visoke stene žive meje. Od sedemdesetih let 18. stoletja je bil rokokojski park odprt za javnost in je tako postal prvi javni park v Avstriji (Barbara KAISER, »Ein wunderseltzamer Lust- und Zirrgarten«. Zur Geschichte des Eggenberger Schloßparks, *Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, XXIII–XXIV, Graz 1993, pp. 102–109; Barbara KAISER, Karin ZWERCER, Der Schloßpark von Eggenberg in Graz, *Historische Gärten in Österreich. Vergessene Gesamtkunstwerke* (ed. Géza Hajós), Wien 1993, p. 169).

⁶⁵ WEIGL 2003, cit. n. 4, pp. 26–27.

⁶⁶ Paviljon spominja na Orient in pagode (Rochus KOHLBACH, *Steirische Baumeister. Tausendundein Werkmann*, Graz 1961, p. 231). Danes je v paviljonu kavarna (KAISER, ZWERCER 1993, cit. n. 64, p. 171).

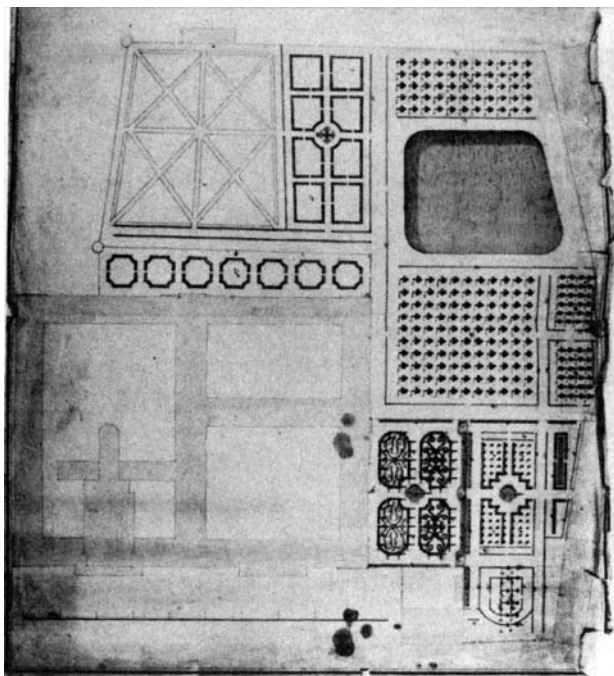

17. J. Hueber, paviljon v parku gradu Eggenberg–Herberstein, Gradec

parterjev in fontan ob palači Eggenberg–Herberstein, ki bi lahko pokazali, ali so bile Hueberju vzor za oblikovanje poznejših vrtov (nemara tudi za dornavski vrt) (sl. 15, 16, 17).

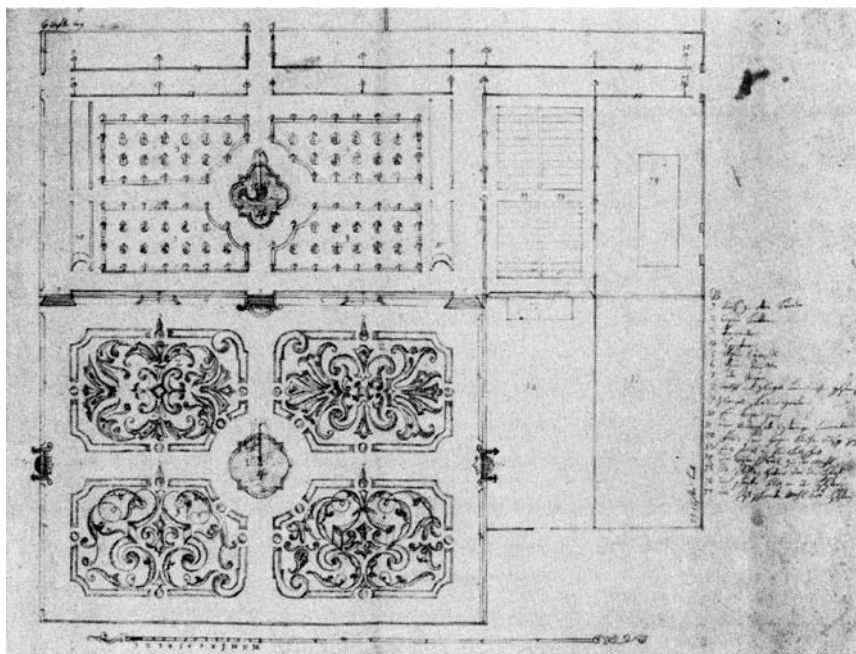
Proti koncu svojega ustvarjanja je Jožef Hueber delal v samostanu Admont pri Gradcu, kjer je zasnoval velikopotezno ureditev vrta, ki pa je ostala le na načrtu. Opat Matthäus Offner je Hueberja zaposlil kot samostanskega arhitekta najkasneje v letu 1764.⁶⁷ Šele 14 let po prevzemu tega položaja se je arhitekt začel ukvarjati z ureditvijo zelenih površin. Leta 1778 oz. 1779 je izrisal načrt za ureditev celotnega zahodnega in južnega samostanskega področja. Načrt prikazuje bogato oblikovano vrtno zasnovo, ki jo lahko razdelimo na

⁶⁷ Jožef Hueber je postal že leta 1753 svetovalec pri gradbenih posegih admontskega samostana. Kot samostanski arhitekt pa se je ukvarjal s prostori knjižnice, glavnim objektom in pomožnimi objekti, kot so bili mlin, kovačija in ribarnica, sem sodijo tudi zidana ograja in glavni dovoz (Martin MANNEWITZ, *Stift Admont. Untersuchungen zu Entwicklungsgeschichte, Ausstattung und Ikonographie der Klosteranlage*, München 1989, pp. 166–204).

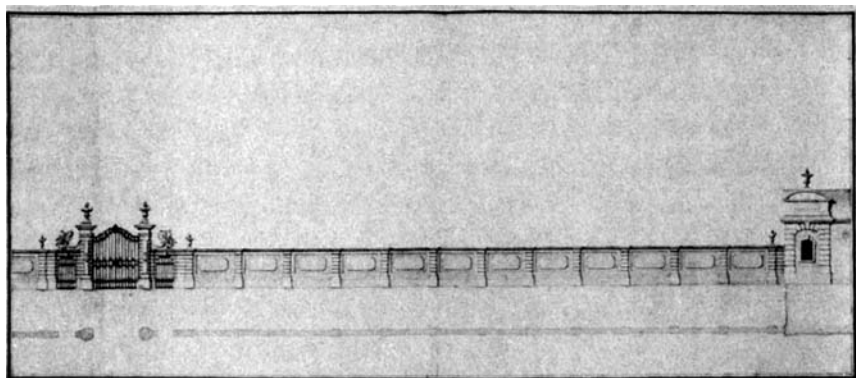

18. J. Hueber, načrt vrtné ureditve ob samostanu Admont, 1778/79

tri dele. Na južnem delu, v bližini načrtovanih prelatovih prostorov, naj bi štiridelni vezeninasti parter iz 17. stoletja prenovili z ornamentalno in simetrično zasaditvijo rož ter pušpana. Ob parterju bi na višjem terenu nastal gozdíček, ki bi skupaj z živo mejo, v pravilni, geometrični shemi zaključil južni del vrtov. Obrobljen bi bil z mrežo za vzpenjalke (trto), s špalirjem in poglobljeno ploskvijo z okrasnim vzorcem. Fontani z vodometa bi stali v središču obeh parterjev. Drugi, popolnoma drugačen del vrta, bi bil zasajen s pregledno razvrščenimi drevesi in naj bi stal okoli velikega ribnika. Tretji del vrtné zasnove pa je bil zaznamovan s strogo geometrično delitvijo dveh ploskev, zasajenih z živo mejo. Ta del je bil iz celotnega Hueberjevega predloga edini izveden, vendar se ni ohranil. Naslanjal se je na vrtna paviljona oz. kapeli, ki sta nastali že poprej. Hueber je pri oblikovanju zelenih površin izhajal iz obstoječe vrtné zasnove, ki je nastala v času zgodnjega baroka. Torej ne gre za neko novo stvaritev, ampak za modernizacijo in razširitev obstoječega. Na to kaže tudi de-

19. Neznani avtor, načrt vrtno ureditve parterjev ob samostanu Admont

20. J. Hueber, načrt za vrtno ograjo v Admontu, okoli 1764

litev na tri različne dele vrta, predvsem je to očitno pri vezeninastem parterju na jugu in velikem sečišču poti na zahodu. O načrtovani zasaditvi parterjev pričata dva načrta z natančno legendo. Oba sta zelo obsežna ter med seboj skladna, njun avtor sicer ni znan, sta pa načrta različici Hueberjevega predloga ureditve vrta⁶⁸ (sl.18).

Načrt ureditve parterjev v Admontu prikazuje obe fontani z deteljčastim bazenom, ki imata prav tako kot dornavska zgolj en bolor⁶⁹. Kljub drugačni zasnovi obeh vrtov (osna kompozicija v Dornavi in nizanje ploskev z različno vsebino v Admontu), pa ravno oblika fontane kaže na podobnost med dornavskim in admontskim vrtom. Kombinacija kroga in kvadrata je sicer za barok pogosta, Hueber pa jo je najverjetneje spoznal na Dunaju, v času svojega šolanja in bivanja v mestu. Ena izmed zanimivosti Dunaja v tistem času je bil nastajajoči Belvedere (1714–1722), ki sta ga med drugimi oblikovala Johann Lucas von Hildebrandt in francoski vrtni arhitekt Dominique Girard.⁷⁰ Glede na to, da je Hildebrandtov stil v marsičem vplival na Hueberja, je verjetno tudi Belvedere z vrtovi vzbujal arhitektovo zanimanje. V belvederskem vrtu so tedaj nastale fontane s kombinacijami omenjenih oblik (ogledamo si jih lahko še danes). V neposredni sosesčini Belvederja, v vrtu palače Mansfeld–Fondi–Schwarzenberg, pa je bilo mogoče videti bazen fontane enak dornavskemu.⁷¹ Deteljčast bazen lahko vidimo tudi pri Fischerjevem projektu za дворец Schönbrunn (»Schönbrunn II.«)⁷²

⁶⁸ MANNEWITZ 1989, cit. n. 67, pp. 204–205. V ureditvenem načrtu za celotni vrt lahko vidimo, da je Hueber predvidel drugačen vzorec vezeninastega parterja in bolj preprosto obliko fontane v sosednjem parterju, kot ju je kasneje izrisal neznani avtor. Natančen izris in kasnejše spremembe v tem načrtu pričajo bolj v prid domnevi, da ga je izrisal vrtnega oblikovanja več »arhitekt«.

⁶⁹ Pri eni fontani (v vezeninastem parterju) je ta oblikovan preprosto, pri drugi (geometrijsko pravilen vzorec parterja) pa bolor izhaja iz neke vodne živali (delfina ali ribe).

⁷⁰ LORENZ 1999, cit. n. 28, pp. 256–258.

⁷¹ Roswitha BOLLER, Gartenpalais Mansfeld–Fondi–Schwarzenberg, *Das barocke Wien. Die Kupferstiche von Joseph Emanuel Fischer von Erlach und Johann Adam Delsenbach (1719)* (edd. Hellmut Lorenz, Huberta Weigl), Petersberg 2007, pp. 111–112.

⁷² Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723) je okoli leta 1700 ustvaril bakrorez, ki prikazuje tudi vrtno zasnovo v ozadju (Dagmar SACHSENHOFER in Hellmut LORENZ, Schloß Schönbrunn, *Das barocke Wien. Die Kupferstiche von Joseph Emanuel Fischer von Erlach und Johann*

in v današnjem parku Schönbrunn. Podobno oblikovane bazene bi lahko našli tudi pri drugih dunajskih vrtnih palačah (npr. pri vrtni palači Starhenberg).⁷³ Na risbi Salomona Kleinerja, ki prikazuje vrt palače Liechtenstein v Dunajskem Rossauu, lahko vidimo podoben bazen, le da sta krog presekala dva kvadrata.⁷⁴ Ta oblika, katere izvor bi lahko iskali v Franciji in Italiji⁷⁵ je bila torej precej razširjena na Dunaju in je domnevno s Hueberjem prišla tudi v Dornavo.⁷⁶

Podobnost med načrtom vrta v Admontu in med risbo Dornavskega dvorca je najti tudi v oblikovanju parterjev (sl. 19). Pri obeh gre za podoben vezeninast vzorec, ki je v vsaki ploskvi parterja nekoliko drugačen.⁷⁷ Raznolikost vzorcev znotraj enega parterja bi bila sicer

Adam Delsenbach (1719) (edd. Hellmut Lorenz, Huberta Weigl), Petersberg 2007, p. 101). Glej bakrorez J. E. Fischerja von Erlacha in J. A. Delsenbacha iz leta 1719 (sl. 3).

⁷³ Elena HOLZHAUSEN, Gartenpaläste Starhemberg und Engelskirchner, *Das barocke Wien. Die Kupferstiche von Joseph Emanuel Fischer von Erlach und Johann Adam Delsenbach (1719)* (edd. Hellmut Lorenz, Huberta Weigl), Petersberg 2007, pp. 146–149.

⁷⁴ Hellmut LORENZ, Gartenpalais Liechtenstein, *Das barocke Wien. Die Kupferstiche von Joseph Emanuel Fischer von Erlach und Johann Adam Delsenbach (1719)* (edd. Hellmut Lorenz, Huberta Weigl), Petersberg 2007, pp. 128–133.

⁷⁵ Med francoskimi primeri omenimo Charleval in Villandry iz druge polovice 16. stoletja (OGRIN 1993, cit. n. 3, pp. 86, 87, 98) ter Vaux-le-Vicomte in Versailles, ki sta nastala oz. dobila baročno podobo v drugi polovici 17. stoletja. Deteljčasta bazena ob dvorcu Vaux-le-Vicomte ležita pred velikimi kaskadami, v vrtovih Versaillesa (z deli so začeli leta 1661) pa ima Apolonov bazen tloris štiriperesne deteljice s štirimi ostrimi robovi (le da je razpotečen v eni osi; OGRIN 1993, cit. n. 3, pp. 95–98; Ehrenfried KLUCKERT, *European Garden Design. From Classical Antiquity to the Present Day*, Cologne 2000, pp. 187–197). Fontano z deteljčastim bazenom pa lahko zasledimo tudi v Italiji, v Vignanellu ob podeželskem dvorcu družine Ruspoli (zač. 18. stoljetja; KLUCKERT 2000, cit. n. 75, pp. 156–159). V bosketu oz. parterju s striženimi grmovnicami pa je takšen tip fontane prikazan v odmevnem traktatu Jacques-a Boyceau-ja *Traité du jardinage* (Franklin Hamilton HAZLEHURST, *Jacques Boyceau and the French Formal Garden*, Georgia 1966, sl. 30).

⁷⁶ Kot odziv na dunajske vrtove lahko razumemo tudi vrt ob Lambergovi palači v Ljubljani, ki ima v sredini parterja fontano z deteljčastim bazenom (glej risbo Cekinovega gradu v Tivoliju iz okoli 1765 (fig. 10).

⁷⁷ Razlike znotraj parterja ob samostanu so jasno vidne, medtem ko ima dornavski predvrt vezeninaste vzorce v jedru enake, razlike se pojavljajo le v obrobnihih elementih in nekaterih detajlih.

lahko posledica avtorjeve nespretnosti pri prezrcaljenju kompleksnega vzorca na listu papirja, bolj verjetno pa želje, da bi dosegli čim bolj razgiban in pester vzorec (da pogled na parter ni bil preveč dolgočasen).⁷⁸ Glede na vzorce parterjev iz Dornave in Admonta se zdi, da so bili Hueberju bližje klasični vezeninasti parterji manj nasičenih motivov in obrobjeni z opaznejšimi pasovi – torej klasični vezeninasti parterji, ki so se uveljavili v Franciji predvsem v drugi polovici 17. stoletja.⁷⁹

O Hueberjevem delovanju v admontskem samostanu pa pričajo tudi ohranjeni načrti za vrtno ograjo (sl. 20). Preko izrisov ograje⁸⁰ se pokažejo skupne oblikovne točke Hueberjevega ustvarjanja in nam lahko ponudijo delni dogovor za podobo oranžerij v Dornavi. Na podlagi teh načrtov lahko sklepamo, da sta bili oranžeriji delno pokriti z rustiko – na podoben način kot stranski krili dvorca, imeli sta polkrožne odprtine za okna ali vrata in najverjetneje le eno nadstropje, vrh katerega je bila slepa balustrada z rokokojskimi vazami.⁸¹

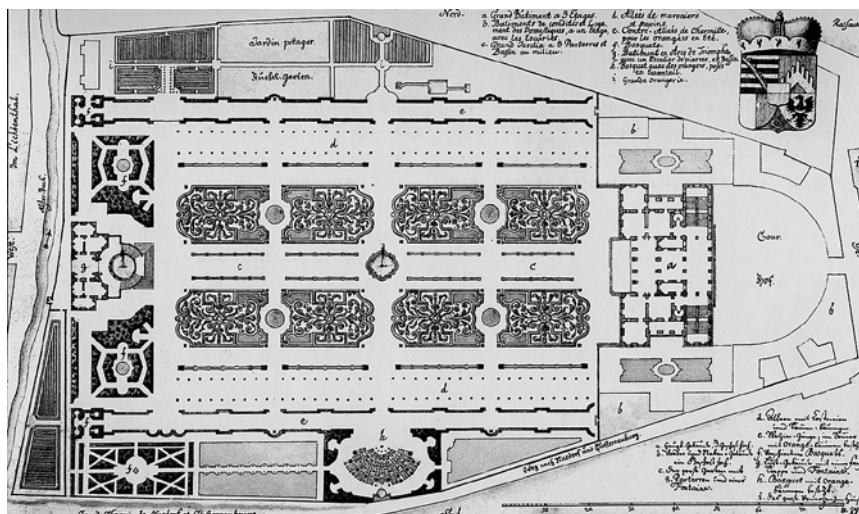
Dornavski baročni vrt je nastajal pod različnimi vplivi. Naročnik, Jožef Tadej grof Attems, je narekoval podobo vrta s svojim premoženjem, znanjem in pripadnostjo širšemu družbenemu okolju. Mogoče se je zgledoval tudi po gradbenih aktivnostih svojih sorodnikov – vidnejši rezultat njihove dejavnost je npr. baročni dvorec Gö-

⁷⁸ Ob pogledu v pomemben traktat o teoriji vrtnega oblikovanja iz začetka 18. stoletja (*La Theorie et la Pratique de Jardinage*) se zdi bolj verjetno, da je bila razlika v vzorcih parterja namerna. Avtor traktata, Antoine Joseph Dézallier D'Agenville je namreč zapisal, »daß die grösste Schönheit eines Gartens in der Veränderung besteht« (WIMMER 1989, cit. n. 40, p. 127). To načelo ni vidno le v raznovrstnosti motivov, pač pa tudi v uporabi različnih rastlin, ki so gradile parter in mu dodale različne barve, višine, teksture itd. Zaradi regeneracije tal pa so po daljšem obdobju zamenjali tudi sam vzorec parterja (glej HANSMANN 1985, cit. n. 9).

⁷⁹ HANSMANN 1985, cit. n. 9, pp. 150–160. Kot lahko vidimo, so robovi v dornavskem vrtu neprekinjeni ali pa zgolj obrobjeni s pušpanom, v Admontu pa so robovi prekinjeni.

⁸⁰ Vhod je okrašen s plastikami, rustificiranimi slopi in kovinsko ograjo, podobno kot na lavirani risbi (sl. 1) dornavski predvrt. Samo ograjo krasi izmenjujoč se niz rustificiranih pilastrov in kartuš, ki se izteče v objekt (del objekta, mogoče oranžerije) – konec ograje poudari vaza na vrhu.

⁸¹ Delno še lahko vidimo slepo balustrado na nekdanji oranžeriji ob portalu, ki je vodil v sadovnjak. Možno je tudi, da je bil zunanji del oranžerije pokrit s stopničasto oz. pagodasto streho, kot jo imajo paviljoni stranskih kril.

21. S. Kleiner, floris palače, vrta in belvederja vrtne palače Liechtenstein na Dunaju

sting. Podobnosti med dvorcem v Göstingu in dvorcem v Dornavi so v florisu (oba imata podkvast floris obrnjen na vrtno stran), podobno konstrukcijo ostrejša nad paviljoni (dvodelna piramidalna oz. pagodasta streha)⁸² ter v osno zasnovanem baročnem vrtu.⁸³ V zasnovi dornavskega vrta lahko zasledimo tudi upoštevanje priporočil Karla Evzebijja kneza Liechtensteina (ureditev predvrta, peščenega dvorišča za dvorcem, oranžeriji, verjetno tudi vodnih motivov) ter tako jasno vidimo posreden vpliv Dunaja na vrt (sl. 21). Ta vpliv je lahko v Dornavo prišel preko naročnika ali preko arhitekta, ki je dobro poznal dunajsko »modo« in nemara tudi sam rokopis kneza Liechtensteina. Domnevno arhitektu poznobaročne prezidave v Dornavi, Jožefu Hueberju, lahko pripišemo tudi oblikovanje vrta, saj nekateri elementi vrtnih zasnov v Dornavi sovpadajo z vrtnimi elementi, ki jih najdemo pri ostalih Hueberju pripisanih vrtnoarhitekturnih delih (deteljičast bazen, klasični vezeninasti vzorci, figuralna tematika in oblikovanje zidane ograje s portali). Ti elementi so prisotni tudi v dunajskih vrtovih, kjer je verjetno Hueber prvič prišel v stik z njimi. Plastika Neptuna je bila pogost motiv v okvi-

⁸² Cf. ŠUMI 1959, cit. n. 4., p. 511.

⁸³ Cf. opomba 27 (vrt dvorca Gösting je Jožefu Tadeju dal zglede tudi za plastike vodnih božanstev).

ru fontan⁸⁴ in Hueberju ni bila tuja, saj jo je uporabil že v vrtu palače Lamberg v Gradcu. Vezeninasti parterji so bili kot klasičen francoski vrtni motiv vsesplošno poznani in uporabljeni, prisotni so bili tudi v našem prostoru (še pred Hueberjevim oblikovanjem Attemsove posesti v Dornavi)⁸⁵ – tudi uporaba palisad, posodovk, skulptur in fontan ni bila tuja v vrtovih na slovenskih tleh. Vendar pa je bil dornavski vrt izjemen v svoji zasnovi, celovitosti, zlitosti grajenega in naravnega, dodelani baročni podobi, rabi posodovk in zanimiv tudi zaradi fontane z Neptunom oz. zaradi oblike njenega bazena.⁸⁶ Arhitekt Jožef Hueber je kot krajinski arhitekt,⁸⁷ ki je s svojim znanjem in izkušnjami (oblikovanje vrta ob palači Lamberg, v Admontu) na slovensko Štajersko prinesel pridih dunajske vrtno umetnosti.

Viri ilustracij:

Berger 1993, cit. n. 64 (slika 10); franciscejski kataster 1824 (slika 2); Kaiser, Zwerger 1993, cit. n. 65 (slike 14–16); Lorenz, Weigl 2007, cit. n. 73 (slika 3), cit. n. 75 (slika 20); Mannewitz 1989, cit. n. 68 (slike 17–19); Resch 1989, cit. n. 50 (slike 5–7); Schmölzer 1982, cit. n. 56 (slika 8); Stopar 1991, cit. n. 61 (slika 9); Unetić (slike 4, 11–13); Weigl 2003, cit. n. 1 (slika 1).

⁸⁴ Priljubljen motiv fontan ali vodnjakov so bila razna morska oz. vodna božanstva, med svetniki pa Janez Nepomuk. Pri nas je znan Neptunov vodnjak iz časa okoli leta 1660, ki stoji pred gradom v Polhovem Gradcu (Darja PERGOVNIK, Gojko ZUPAN, Park ob gradu Polhov Gradec, *Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji* (ed. Jerneja Batič), Ljubljana 1995, pp. 70–71). Deteljčasto obliko bazena fontane lahko pri nas najdemo tudi v Vipavi ob dvorcu Lanthieri (okoli 1762), obstajal pa je tudi pri že omenjenem Lambergovem dvorcu v Ljubljani (Marvy SUŠNIK, Gojko ZUPAN, Park ob Lanthierijevem dvorcu, *Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji* (ed. Jerneja Batič), Ljubljana 1995, pp. 38–39, Helena SERAŽIN, *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*, Trst 2008, pp. 21–26).

⁸⁵ Na njihovo prisotnost lahko sklepamo tudi preko Vischerjevih upodobitev (npr. park gradu v Slovenski Bistrici).

⁸⁶ Mogoče je takšna fontana (z deteljčasto obliko bazena) krasila sredino notranjega dvorišča gradu Štatenberg, ki je tudi pripadalo rodbini Attems (Aleš HAFNER, Vrtnoarhitekturno ustvarjanje na Slovenjebistriškem, *Zbornik občine Slovenska Bistrica* (ed. Ferdinand Šerbelj), II, Slovenska Bistrica 1990, pp. 168).

⁸⁷ Vprašanje je, če se je ukvarjal z zasaditvenimi načrti, gotovo pa je dodelil prostor palisadam, drevju, posodovkam in (vsaj shematično) oblikoval parterje.

DIE BAROCKE ANLAGE DES SCHLOSSGARTENS VON DORNAVA ALS REFLEX SEINER ERSCHAFFER

Die Gestaltung des zwischen 1753–1755 entstandenen Barockgartens, kann man aufgrund vorangehender Studien und Quellen sehr genau rekonstruieren, doch müssen die einzelnen Einflüsse auf die Gartengestaltung etwas genauer betrachtet werden. Einfluss auf die Gartenkonzeption ist von dem Auftraggeber Joseph Thaddäus Graf Attems zu erwarten, der ein reicher und gebildeter Mann war. Zur Gartengestaltung steuerte er wahrscheinlich Ideen bei, die er auf einer vermuteten Adelsreise aufnahm sowie beim Lesen verschiedener Traktate und durch Gartenanlagen, die er in Wien sah. Weil Daten über seine Reise, seine Büchersammlung und seine wichtigeren Einflüsse mangelhaft oder gar nicht erhalten sind, kennen wir seine Gedanken zur Gartengestaltung nicht. Eine mögliche Quelle zu den Vorstellungen des Auftraggebers (vielleicht auch des Architekten) könnte das Traktat *Werk von der Architektur* des Karl Eusebius Fürst von Liechtenstein darstellen, das bereits in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts entstanden war, jedoch vom Wiener Adel auch noch im folgenden Jahrhundert zu seinen Bauvorhaben herangezogen wurde. Zweck dieses Traktats war es, in den Adeligen die Liebe zur Kunst zu wecken und sie zu großzügigen Auftraggebern zu “erziehen”. Ein Vergleich zwischen dem Traktat, das uns eine für die damalige Zeit aktuelle Gartengestaltung vorstellt, und der barocken Gartengestaltung in Dornava, weist einige Parallelen auf (Vorgarten, spatium, die Verwendung von “Orangenbäumen”, zwei Orangerien u. ä) und verweist auf die Möglichkeit, dass vielleicht auch der Wirtschaftsgarten in Dornava eine Wasserquelle hatte. Bei dem Auftraggeber müssen wir noch einen weiteren möglichen Einfluss von Seiten der Verwandtschaft in Betracht ziehen. Es lassen sich nämlich einige stilistische Ähnlichkeiten finden zwischen Schloss und Garten in Dornava sowie dem neuen Schloss Gösting in Graz, das in den Jahren 1724 und 1728 im Auftrag von Ignaz Maria Graf Attems, dem Großvater von Joseph Thaddäus entstanden war.

Im 18. Jahrhundert war der Beruf des Architekten mit dem des Gartenarchitekten noch immer eng verbunden – die Architekten gestalteten bei vielen Projekten neben der Architektur auch den Garten. Wahrscheinlichster Gestalter des Schlossgartens von Dornava war also Architekt Josef Hueber selbst. Außerdem sind noch einige Gartenarchitekturen bekannt, die man ihm zuschreibt (beim Palais Palmburg, Palais Lamberg und Palais Eggenberg-Herberstein in Graz, sowie am Benediktinerkloster Admont). Das beweist, dass Hueber bereits die Rolle des Gartenarchitekten übernahm. Zu den Hueber zugeschriebenen Werken zähle ich wegen Ähnlichkeiten mit seinem Opus auch Werke bei Hof Neuschloß. Von Hubers Wirken am Palais Palmburg in

Graz zeugen auch die erhaltenen (Hueber zugeschriebenen) Pläne von Rampe und Zaun des Palais. Der Garten am Grazer Palais Lamberg ist ebenso wenig erhalten. Man kann aber trotzdem einen groben Gartenplan zeichnen, den in der Mitte eine wunderbare Fontane mit einem kleeblattförmigen Becken zierte – eine ähnliche Form hat die noch bestehende Fontane im Garten von Dornava. Am Garten von Neuschloß ist ein Zaun mit reichlich verzierten Portalen erhalten, die an die Portale in Dornava erinnern und an das Eingangsportal in Novo Celje. Im Garten von Schloss Eggenberg–Herberstein stellte Hueber einen Pavillon auf. Beim Benediktinerkloster Admont soll Hueber einen größeren Garten angelegt haben, der auch nicht erhalten ist. Erhalten ist jedoch ein Gestaltungs- und Bepflanzungsplan, der unter anderem ein kleeblattförmiges Becken zeigt und zwei *parterres de broderies*. Hueber übernahm die Beckenform höchst wahrscheinlich von vielen Wiener Gärten, die solche oder ähnliche Fontanen hatten. Das klassische Muster des *parterre de broderie* verwendete Hueber im Garten am Benediktinerkloster in Admont (wahrscheinlich auch in den Gärten beim Palais Palmburg und Palais Lamberg) sowie bei Schloss Dornava (wie man einer lavierten Zeichnung aus der Mitte des 18. Jahrhunderts entnehmen kann). Huebers erhaltene Pläne für den Gartenzaun des Benediktinerklosters Admont und Palais Palmburg bieten zusätzliche Informationen darüber, wie der Gartenzaun gewesen sein könnte oder sogar die beiden Orangerien im Garten in Dornava. Alle diese Beispiele sind ein Steinchen im Mosaik der Barockgestalt von Schloss und Garten von Dornava. Dieses einmalige ganzheitliche barocke Kunstwerk vermittelte unter dem Einfluss des Auftraggebers, des Architekten und der weiteren Umgebung dem slowenischen Raum die Atmosphäre der Wiener Gartenpalais.

Abbildungen:

1. Schloss Dornava mit Teil des Gartens, lavierte Zeichnung, um 1750
2. Schlosskomplex von Dornava, Franziszeischer Kataster, 1824
3. J. E. Fischer von Erlach und J. A. Delsenbach, Großer Hof und Gärten von Schloss Schönbrunn, Kupferstich, 1719
4. Schematische Darstellung einer Gartenanlage nach Beschreibung aus dem Traktat des Fürsten von Liechtenstein (Interpretation der Autorin des Beitrags)
5. J. Hueber (?), Planskizze von Zaun und Eingangstor, Palmburg, um 1740/1750
6. J. Hueber (?), Planskizze für die Wand der Rampe mit den Attributen des Besitzers, Palmburg, um 1740/1750
7. J. Hueber (?), Planskizze für die Abschlusspartie des Zauns, Palmburg, um 1740/1750
8. Planskizze für den Bau des Lambergischen Palais mit Gärten, Aquarell
9. J. L. Wiser Berg (?), Schloss Cekinov grad im Park Tivoli, um 1765
10. Gebäudegrundriss von Neuschloß mit Garten, um 1830
11. Garteneingangsportal, Neuschloß
12. Südliches Mittelportal, Dornava

13. Seitenportal des Gartens und Zaunpfeiler, Neuschloß (links) sowie Abschlusspartie des Zauns, Dornava (rechts)
14. Garteneingangsportal, Novo Celje (links) und Seitenportal des Gartens, Neuschloß (rechts)
15. Della-Porta, Stadtplan von Graz, Ausschnitt, 1788
16. Anton Clarmann, Schloss Eggenberg, Lithographie 1830/33
17. J. Hueber, Pavillon im Park von Schloss Eggenberg-Herberstein, Graz
18. J. Hueber, Planskizze der Gartenanlage beim Benediktinerkloster Admont, 1778/79
19. Unbekannter Autor, Planskizze der Parterreanlage im Klostergarten von Admont (MANNEWITZ 1989)
20. J. Hueber, Planskizze für den Gartenzaun in Admont, um 1764
21. S. Kleiner, Grundriss von Palais, Garten und Belvedere des Gartenpalais Liechtenstein in Wien